

Bireylerin Aşılaraya Yönelik Tutumları Üzerine COVID-19 Korkusunun Etkisi

The Effect of COVID-19 Fear on Individuals' Attitudes to Vaccines

 Ebru Başkaya¹ Çiğdem Kaya²

¹Öğr. Gör. Dr. Uşak Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, Uşak, Türkiye.
²Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Balıkesir, Türkiye.

Öz

Giriş: Covid-19 hastalığının psikolojik etkileri devam etmektedir. Hastalığa ilişkin yaşanan korku bireylerin Covid-19 aşılarına yönelik tutumlarını etkilemektedir.

Amaç: Bireylerin Covid-19 aşısına yönelik tutumları üzerine Covid-19 korkusunun etkisini belirlemektir.

Yöntem: Niceliksel araştırma yöntemlerinden tanımlayıcı tipte bir araştırmadır. Çalışmanın verileri 1 Temmuz- 31 Ağustos 2021 tarihleri arasında kartopu örnekleme tekniği kullanılarak online olarak toplanmıştır. Belirtilen süre içerisinde araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden ve formu eksiksiz dolduran 221 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Veri toplama araçları "Katılımcı Bilgi Formu", "Covid-19 Korku Ölçeği" ve "Covid-19 Aşısına Yönelik Tutumlar Ölçeği" dir.

Bulgular: Araştırmaya katılan bireylerin Covid-19 korku ölçeği puan ortalaması 17.84 ± 6.65 ; Covid-19 aşısına yönelik olumlu tutum alt boyut puan ortalaması 3.79 ± 1.12 ; Covid-19 aşısına yönelik olumsuz tutum alt boyut puan ortalaması 3.57 ± 1.23 olarak tespit edilmiştir. Covid-19 korku ve Covid-19 aşısına yönelik olumlu tutum değişkenleri arasında pozitif yönde, anlamlı ($r = .28$; $p = .000$) bir ilişki saptanmıştır. Ayrıca, Covid-19 korkusunun bireylerin Covid-19 aşısına yönelik olumlu tutum düzeyi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür ($t = 4.396$; $p = .000$).

Sonuç: Covid-19 korkusu bireylerin Covid-19 aşısına yönelik tutumunu olumlu şekilde etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Korkusu, Covid-19 Aşısı, Tutum

Geliş Tarihi: 22.10.2021, **Kabul Tarihi:** 27.10.2022

Sorumlu Yazar: Öğr. Gör. Dr., Ebru Başkaya, Uşak Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, Uşak, Türkiye. **E-Posta:** ebru.kurdal@usak.edu.tr, **Telefon:** +90 276 221 75 69

Nasıl Atıf Yapılır: Başkaya E, Kaya Ç. Bireylerin Aşılaraya Yönelik Tutumları Üzerine COVID-19 Korkusunun Etkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi. 2023; 16(1): 27-38

E-Journal of Dokuz Eylul University Nursing Faculty published by Cetus Publishing.

E-Journal of Dokuz Eylul University Nursing Faculty 2021 Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License

Abstract

Background: The psychological effects of the Covid-19 disease continue. Fear of the disease affects individuals' attitudes towards Covid-19 vaccines.

Objectives: To determine the effect of fear of Covid-19 on individuals' attitudes towards the Covid-19 vaccine.

Methods: It is a descriptive type of research from quantitative research methods. The data of the study were collected online between 1 July and 31 August 2021 using the snowball sampling technique. The sample of the study consisted of 221 people who accepted to participate in the study voluntarily and filled out the form completely within the specified period. Data collection tools are "Participant Information Form", "Covid-19 Fear Scale" and "Attitudes towards Covid-19 Vaccine Scale".

Results: The mean score of the individuals participating in the study on the Covid-19 fear scale was 17.84 ± 6.65 ; Positive attitude towards the Covid-19 vaccine sub-dimension mean score was 3.79 ± 1.12 ; The mean score of the negative attitude sub-dimension towards the Covid-19 vaccine was determined as 3.57 ± 1.23 , a positive, significant ($r = .28$; $p = .000$) relationship was found between the variables of fear of Covid-19 and positive attitude towards the Covid-19 vaccine. In addition, it was observed that fear of Covid-19 had a significant effect on the level of positive attitude towards the Covid-19 vaccine ($t = 4.396$; $p = .000$).

Conclusion: Fear of Covid-19 has positively affected individuals' attitudes towards the Covid-19 vaccine.

Keywords: Attitude, Covid-19 Fear, Covid-19 Vaccine

GİRİŞ

Covid-19 virüsü, Çin'de ortaya çıktıktan sonra, çok kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almış ve 12 Mart 2020' de Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir (<https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab>). Dünya genelinde hastalığa yakalanan birçok kişi hastalığı çeşitli düzeylerde yaşamıştır. Bazı kişilerde semptom görülmezken, bazılarında hafif düzeyde hastalık belirtileri ortaya çıkmış, bazı bireyler ise hastalığı ağır bir şekilde yaşamıştır (Budak ve Korkmaz, 2020). Bu süreç bireylerin psikolojik, fizyolojik, sosyal ve ekonomik yönden hayatlarını farklı düzeylerde etkilemiştir (Budak ve Korkmaz, 2020; Hui ve ark. 2020; Vindegaard ve Benros, 2020). Birçok ülkede, Covid-19 salgınının psikolojik etkisini ortaya çıkarmak için insanların uyumlarını ve dayanıklılıklarını temel alan ruh sağlığı

alanında farklı popülasyonlarda araştırmalar yapılmıştır (Chen ve Bonanno, 2020; de Figueiredo ve ark. 2021; Singh ve ark. 2020; Son, Hegde, Smith, Wang ve Sasangohar, 2020)Salgının kontrol altına alınamamış olması ve sosyal medya programlarında sürekli olarak virüs haberlerine maruz kalmak bireylerde psikolojik etkilenmeyi arttırmıştır (Armitage ve Nellums, 2020; Morley ve Vellas,2020; Toprak Celenay, Karaaslan, Mete ve Özer, 2020). Salgının ciddiyeti ve etkileri nedeniyle en sık yaşanan duygu korkudur (Arpacı, Karataş ve Balgolu, 2020). Covid-19 korkusu bireylerin virüse, alınan önlemlere ve virüse karşı geliştirilen aşılarla ilişkin tutumlarını etkilemektedir (Danenbergh ve ark. 2021; Detoc ve ark. 2020; Graffigna, Palamenghi, Boccia ve Barelo, 2020).

Geçmişten günümüze kadar insanları en çok etkileyen enfeksiyon hastalıkları

kısmen kontrol altına alınmıştır. Enfeksiyon hastalıklarının kontrol altına alınmasında çevresel koşulların düzenlenmesinin yanı sıra en büyük katkıyı aşılarda ve bağışıklama hizmetleri sağlamıştır. Aşılar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de her yaş grubundan bireylerin sağlığının ve iyilik hâlinin korunması için kullanılması zorunlu olan ilaçlardır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre aşılar “belirli enfeksiyonlara karşı direnç oluşturmak için vücudun doğal savunmasını kullanır ve bağışıklık sistemini güçlendirir (https://www.who.int/health-topics/vaccines-and-immunization#tab=tab_1). Aşılamanın başlıca hedefi “genel sağlık hâlinin ölüm, kalıcı sakatlık, şiddetli hastalık ve hastalıkların önlenmesi yolu ile korunması” olarak ifade edilebilir (https://www.who.int/health-topics/vaccines-and-immunization#tab=tab_1). Aşılar hali hazırda dünyada tıbbi amaçla kullanılan ilaç, araç, gereç ve yöntemler içinde en etkili, en güvenli ve en ekonomik tıbbi uygulamalardır. Yeni Tip Covid-19 virüsünün ortaya çıkmasıyla birlikte çeşitli ülkelerde bilim insanları hastalığa karşı aşı geliştirme çalışmalarına başlamıştır ve çeşitli aşılar geliştirilmiştir. Birçok insanın aşıların yeni geliştirilmiş olmasından, olası yan etkilerinden, sosyal medya platformlarında aşı konusunda doğru, yanlış ve abartılı haberlerden dolayı aşı olma konusunda çeşitli tutumlara (olumlu, olumsuz, kararsız) sahip olduğu görülmektedir. Tutum, bir sorunu ele alış biçimi, sorun karşısında kişinin takındığı tavır ve gösterdiği davranıştır (Midik, 2018). İnsanların aşılana karşı virüse karşı bağışıklık kazanmalarını sağlamak, salgının kontrol altına alınmasında önemli katkı sağlayacaktır (Ketrez, Şirin ve Hasde, 2020). Şu ana kadar dünya nüfusunun %66.3'ü en az bir doz Covid-19 aşısı olmuştur (https://ourworldindata.org/covid-vaccinations?country=OWID_WRL). Ülkemizde ise toplam nüfusun %93.21'i bir, %85.52'si iki doz Covid-19 aşısı olmuştur (<https://covid19asi.saglik.gov.tr/>). Bu nedenle bireylerin hastalık ve aşılarla karşı tutumlarının değerlendirilmesi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi önemlidir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, bireylerin Covid-19 aşısına yönelik tutumları üzerine Covid-19 korkusunun etkisini belirlemektir. Ayrıca bireylerin Covid-19 korkusu ve Covid-19 aşısına yönelik tutum düzeylerinin demografik değişkenlere göre nasıl farklılık gösterdiği de incelenmiştir.

Araştırma Soruları

Covid-19 korkusu demografik değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?

Covid-19 aşısına yönelik tutum düzeyleri demografik değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?

Covid-19 korkusu Covid-19 aşısına yönelik tutumları istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Tipi

Niceliksel araştırma yöntemlerinden açıklayıcı ve kesitsel tipte bir saha araştırmasıdır.

Araştırmanın Yapıldığı Yer

Araştırma, 1 Temmuz – 31 Ağustos 2021 tarihleri arasında Türkiye genelinde araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 18 yaş ve üzeri bireylerle yürütülmüştür.

Araştırmanın Evreni/Örnekleme

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan, 18 yaş ve üzeri (çalışmaya kendi isteği ile katılma yetkisi olduğu için), akıllı telefon ve sosyal medya kullanan tüm bireyler oluşturmuştur. Araştırma verileri, 1 Temmuz – 31 Ağustos 2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında G*Power programı Sürüm 3.1.9.7 kullanılmıştır. Daha önce yapılan çalışmalar incelenmiş (Demirbas ve Kutlu, 2021; Duman, 2020) ve “Covid-19 Korku Ölçeği” beklenen güven aralıkları belirlenerek güven aralığı $\alpha = 0.05$, testin gücü $(1-\beta) 0.95$, etki düzeyi $d_z = 0.2800000$ iken, toplam 168 kişi olarak hesaplanmıştır. Araştırmaya gönüllü

olarak katılmayı kabul eden ve formu eksiksiz dolduran 225 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Örnekleme işleme kriterleri; çalışmaya katılmaya gönüllü olmak, akıllı telefon kullanmak ve 18 yaş üzerinde (çalışmaya kendi isteği ile katılma yetkisi olan bireyler) olmak ve formu eksiksiz doldurmaktır. Örneklemden dışlanma kriterleri ise; herhangi bir psikiyatrik rahatsızlığa sahip olmaktır.

Veri Toplama Araçları- Geçerlik ve Güvenirlilik Bilgileri

Veri toplama araçları katılımcı bilgi formu, Covid-19 Korku Ölçeği ve Covid-19 Aşısına Yönelik Tutumlar Ölçeğidir.

Katılımcı Bilgi Formu

Araştırmaya katılan bireylerin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, çalışma durumu gibi sosyodemografik bilgilerin yanı sıra kronik hastalık varlığı, Covid-19'a yakalanma durumu, Covid-19 aşısı olma durumları, Covid-19 aşısı olma isteğine ilişkin özelliklerini belirleyen 9 sorudan oluşmaktadır.

Covid-19 Korku Ölçeği

Ölçek, Ahorsu ve ark. (2020) tarafından geliştirilmiştir (Ahorsu ve ark. 2020) worries, and anxiety among individuals worldwide. The present study developed the Fear of COVID-19 Scale (FCV-19S. Türkçe'ye uyarlanması, geçerlilik ve güvenilirliği Satıcı ve ark. (2020) tarafından yapılmıştır (B.Satici, Gocet-Tekin, Deniz ve SA. Satici, 2020). Ölçeğin uygulanabilir yaş aralığı geniştir. Ölçek yedi sorudan oluşmaktadır ve sorularda 5'li likert tipi bir ölçeklendirme kullanılmış olup, maddeler 1-5 arası (1- Kesinlikle katılmıyorum...5- Kesinlikle katılıyorum) puanlanmıştır. Ölçeğin bütün maddeleri pozitif puanlanmakta olup; ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten 7-35 arası puan alınmaktadır. Ölçek puanının artması Covid-19 korku düzeyinin arttığını göstermektedir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik güvenilirlik çalışmasında Cronbach Alpha değeri .82 olarak bulunmuştur (B.Satici, Gocet-Tekin, Deniz ve SA. Satici, 2020). Bu

araştırmada ölçeğin Cronbach Alpha değeri .89 olarak bulunmuştur.

Covid-19 Aşısına Yönelik Tutumlar Ölçeği

Ölçek, Geniş ve ark. (2020) tarafından geliştirilmiştir (Geniş ve ark. 2020). Dokuz maddeli olup, iki alt boyutu (olumlu ve olumsuz tutum) vardır. Ölçekte bulunan ifadeler "Kesinlikle katılmıyorum (1)", "Katılmıyorum (2)", "Kararsızım (3)", "Katılıyorum (4)", "Kesinlikle katılıyorum (5)" şeklinde değerlendirilmektedir. Olumsuz tutum alt boyutlarındaki maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçek alt boyutundaki madde puanlarının toplanmasıyla elde edilen toplam puanın o alt boyuttaki madde sayısına bölünmesiyle 1-5 arasında bir değer elde edilir. Olumlu tutum alt boyutundan alınan yüksek puanlar, aşya yönelik tutumun olumlu olduğunu göstermektedir. Olumsuz tutum alt boyutundaki maddeler ters çevrildikten sonra hesaplanır ve bu alt boyut puanlarındaki yükseklik, aşya karşı olumsuz tutumun daha az olduğunu göstermektedir. Olumlu Tutum Boyutu; 1.,2.,3. ve 4. sorular, Olumsuz Tutum Boyutu; 5.,6.,7.,8. ve 9. sorulardan oluşmaktadır. Ters maddeler 1→5; 2→4; 3→3; 4→2; 5→1 şeklinde kodlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri .80 olarak bulunmuştur (Geniş ve ark. 2020). Bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alpha değeri .93 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması

Veriler; araştırmacılar tarafından hazırlanan bir e-anket yardımıyla çevrimiçi kartopu örnekleme tekniği kullanılarak toplanmıştır. E-anketin tasarlanmasında Google Forms uygulaması kullanılmış olup; hazırlanan anket formunun bağlantı linki bireylere whatsapp, facebook ve instagram üzerinden ulaştırılmıştır. Anketin doldurulma süresi yaklaşık 10 dakikadır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler Statistical Package for the Social Sciences version 23.0 (SPSS) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma ile sunulmuştur. Verilerin normal dağıldığı

durumlarda iki grubun karşılaştırılmasında t-testi, katılımcıların ölçek puanlarına göre ikiden fazla grubun karşılaştırılmasında ANOVA, normal dağılmadığı durumlarda iki grubun karşılaştırılmasında Mann-Whitney U, katılımcıların ölçek puanlarına göre ikiden fazla grubun karşılaştırılmasında Kruskal Wallis testi, değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon analizi, değişkenler arasındaki etkiyi belirlemek için basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. Normallik varsayımında Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerleri (+1.500 ve -1.500) dikkate alınmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2012). Araştırmanın değişkenlerinin Skewness değerleri .463-.914 ile -.480; Kurtosis değerleri ise -.393 .006 ile -.792 aralığındadır. Bu değerler ile araştırma verilerinin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Helsinki Deklerasyonu prensiplerine uygun olarak yapılan bu araştırma için araştırmacılar tarafından bir üniversitenin sosyal ve beşeri bilimler bilimsel araştırma ve yayın etiği kurulu' dan 06.05.2021 tarihinde 2021/102 nolu karar ile etik kurul onayı alınmıştır. Çalışmanın Google form linkinde katılımcılara çalışmanın amacı hakkında bilgi verilerek online onamları alınmıştır. Araştırma öncesinde ölçek kullanım izinleri alınmıştır. Makalenin tüm aşamalarında araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

BULGULAR

Bireylerin Covid-19 aşısına yönelik tutumları üzerine Covid-19 korkusunun etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmanın bulguları aşağıda yer almaktadır.

Bireylerin Covid-19 aşısına yönelik tutumları üzerine Covid-19 korkusunun etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmaya katılan bireylerin sosyo-demografik özelliklerinin dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur. Araştırmaya katılan bireylerin %67.6'sının kadın, %60.9'nun 18-30 yaş arasında, %62.2'sinin bekar,

%39.6'sının ön lisans mezunu, %51.1'inin ise çalıştığı tespit edilmiştir. Ayrıca bireylerin %93.8'inin herhangi bir kronik hastalığının olmadığı, %76.9'unun daha önce Covid-19'a yakalanmadığı, %65.8'nin aşı olmadığı ve %47.6'sının aşı olmaya istekli olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1. Bireylerin Demografik Özelliklerinin Dağılımı (n = 225)

Değişkenler	n	%
Cinsiyet		
Kadın	152	67.6
Erkek	73	32.4
Yaş		
18-30	137	60.9
31-49	84	37.3
50 yaş ve üstü	4	1.8
Medeni durum		
Eveli	85	37.8
Bekar	140	62.2
Eğitim düzeyi		
Ortaöğretim	21	9.3
Ön Lisans	89	39.6
Lisans	87	38.7
Lisansüstü	28	12.4
Çalışma durumu		
Evet	115	51.1
Hayır	110	48.9
Kronik hastalık durumu		
Evet	14	6.2
Hayır	211	93.8
Covid-19 yakalanma durumu		
Evet	52	23.1
Hayır	173	76.9
Covid-19 aşısı olma durumu		
Evet	77	34.2
Hayır	148	65.8
Covid-19 aşısı olma isteği		
Evet. Kesinlikle	107	47.6
Kararsız	24	10.6
Hayır	94	41.8

Tablo 2. Bireylerin Bazı Demografik Özellikleri ile Ölçek Toplam ve Alt Boyut Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması (n = 225)

Tanımlayıcı Özellikler	Covid-19 Korku Ölçeği	Covid-19 Aşısına Yönelik Olumlu Tutum	Covid-19 Aşısına Yönelik Olumsuz Tutum
	Ort ± SS	Ort ± SS	Ort ± SS
Cinsiyet			
Kadın	19.18 ± 6.36	3.07 ± 0.85	3.55 ± 1.16
Erkek	15.06 ± 6.40	2.94 ± 0.98	3.61 ± 1.37
Test değeri	t = 4.55 p = .000***	t = .957 p = .340	t = -.343 p = .732
Medeni Durum			
Evli	18.49 ± 7.24	3.17 ± 0.86	3.68 ± 1.22
Bekar	17.45 ± 6.25	2.94 ± 0.91	3.50 ± 1.24
Test değeri	t = 1.143 p = .254	t = 1.898 p = .059	t = 1.033 p = .303
Kronik Hastalık Durumu			
Evet	22.43 ± 7.42	3.33 ± 0.90	3.64 ± 1.27
Hayır	17.54 ± 6.50	3.00 ± 0.89	3.57 ± 1.23
Test değeri	t = 2.702 p = .007*	Z = -1.442 p = .149	t = .217 p = .828
Covid-19 Yakalanma Durumu			
Evet	17.23 ± 6.67	3.04 ± 0.94	3.51 ± 1.30
Hayır	18.03 ± 6.65	3.03 ± 0.88	3.58 ± 1.21
Test değeri	t = -.759 p = .449	t = .084 p = .934	t = -.360 p = .719
Covid-19 Aşısı Olma Durumu			
Evet	18.93 ± 6.83	3.38 ± 0.73	3.92 ± 1.10
Hayır	17.27 ± 6.50	2.85 ± 0.92	3.39 ± 1.25
Test değeri	t = 1.784 p = .076	Z = -4.489 p = .000***	t = 3.244 p = .001**
Eğitim Düzeyi			
(a)Orta Öğrenim/Lise	18.52 ± 8.24	3.02 ± 1.02	3.67 ± 1.32
(b) Ön lisans	18.19 ± 6.18	2.96 ± 0.85	3.52 ± 1.18
(c) Lisans	17.21 ± 6.65	2.98 ± 0.97	3.60 ± 1.27
(d) Lisansüstü	18.21 ± 6.95	3.39 ± 0.61	3.57 ± 1.26
Test değeri	F = .163 p = .720	X ² = 5.835 p = .120	F = 125 p = .945
Covid-19 Aşısı Olma İsteği			
(a) Evet, kesinlikle	18.46 ± 6.80	3.43 ± 0.69	4.00 ± 1.08
(b) Kararsız	14.29 ± 5.11	1.47 ± 0.53	2.45 ± 1.44
(c) Hayır	18.05 ± 6.59	2.96 ± 0.71	3.37 ± 1.11
Test değeri	F = .065 p = .019*	X² = 75.533 p = .000***	F = 20.476 p = .000***

t: Bağımsız gruplarda t testi, Z: Mann-Whitney U, F: One Way ANOVA, X²:Kruskall Wallis testi, *p < .05 **p < .01 ***p < .001

Katılımcıların demografik özellikleri ile Covid-19 korku ve Covid-19 aşısına yönelik olumlu ve olumsuz tutum alt boyut puan ortalamaları arasındaki farklara dair bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Katılımcıların bazı özellikleri ile Covid-19 korku ölçeği toplam puan ortalaması karşılaştırıldığında; kadınların (p = .000), kronik hastalığı olanların (p = .007), Covid-19 aşısı olma konusunda istekli olanların (p = .019), Covid-19 korku ölçeği toplam puan ortalamasının istatistiksel olarak anlamlı

derecede yüksek olduğu saptanmıştır. Diğer taraftan katılımcıların medeni durum, Covid-19 yakalanma durumu, Covid-19 aşısı olma durumu ve eğitim düzeyi ile Covid-19 korku ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olmadığı belirlenmiştir ($p > 0.05$).

Katılımcıların Covid-19 aşısı olma durumu ve Covid-19 aşısı olma isteği ile Covid-19 aşısına yönelik olumlu ve olumsuz tutum alt boyut puan ortalamaları karşılaştırıldığında; aşı olanların ($p = .000$; $p = .001$) ve Covid-19 aşısı olma konusunda istekli olanların ($p = .000$; $p = .000$) Covid-19 aşısına yönelik olumlu ve olumsuz tutum alt boyut puan ortalamasının istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer taraftan katılımcıların cinsiyet, medeni durum, kronik hastalık durumu, Covid-19'a yakalanma durumu, eğitim düzeyi ile Covid-19 aşısına yönelik olumlu ve olumsuz tutum alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olmadığı belirlenmiştir ($p > 0.05$).

Katılımcıların Covid-19 korku ve Covid-19 aşısına yönelik olumlu ve olumsuz tutum alt boyut puan ortalamalarının dağılımları Tablo 3'te verilmiştir. Katılımcıların Covid-19 korku ölçeği toplam puan ortalaması 17.84 ± 6.65 ; Covid-19 aşısına yönelik olumlu tutum alt boyut puan ortalaması 3.79 ± 1.12 ; Covid-19 aşısına yönelik olumsuz tutum alt boyut puan ortalaması ise 3.57 ± 1.23 olarak bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Bireylerin Ölçek Toplam Puanları (n = 225)

Ölçek	Madde Sayısı	Ort. \pm SS	Ölçeklerden Alınabilecek Değerler	
			Minimum	Maksimum
Covid-19 Korku	7	17.84 \pm 6.65	7	35
Covid-19 Aşısına Yönelik Olumlu Tutum	4	3.79 \pm 1.12	1	4
Covid-19 Aşısına Yönelik Olumsuz Tutum	5	3.57 \pm 1.23	1	5

Katılımcıların Covid-19 korku ve Covid-19 aşısına yönelik olumlu ve olumsuz tutum alt boyutları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre Covid-19 korku ölçeği ile Covid-19 aşısına yönelik olumlu tutum değişkenleri arasında pozitif yönde, anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = .28$; $p = .000$). Bu sonuçlar, katılımcıların Covid-19 korku düzeyi arttıkça, Covid-19 aşısına yönelik olumlu tutum düzeylerinin de arttığını göstermektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Bireylerin Covid-19 Korku Ölçeği İle Covid-19 Aşısına Yönelik Olumlu ve Olumsuz Tutum Alt Boyutları Arasındaki İlişki (n = 225)

	1	2	3
1 Covid-19 Korku	1		
2 Covid-19 Aşısına Yönelik Olumlu Tutum	r	1	
	p	.000	
3 Covid-19 Aşısına Yönelik Olumsuz Tutum	r	.04	.35**
	p	.490	.000

Katılımcıların Covid-19 aşısına yönelik olumlu tutumları üzerinde Covid-19 korkusunun etkisini ortaya çıkarmak için yapılan basit doğrusal regresyon analizine ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur. Yapılan analiz sonucuna göre, Covid-19 korkusu katılımcıların Covid-19 aşısına yönelik olumlu tutum düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($t = 4.396$; $p = .000$) (Tablo 5). Diğer bir deyişle katılımcıların Covid-19 korku düzeyleri Covid-19 aşısına yönelik olumlu tutum düzeylerini % 8 öngörmektedir ($F: 19.321$; $p = .000$).

Tablo 5. Bireylerin Covid-19 Aşısına Yönelik Olumlu Tutum Üzerinde Covid-19 Korkusunun Etkisi (n = 225)

Ölçekler	B	Standardize hata	Beta	t	p
Sabit	11.505	1.504		7.650	.000
Covid-19 Aşısına Yönelik Olumlu Tutum	.419	.095	.282	4.396	.000
$R: .28$ $R^2: .08$ $F: 19.321$ ($p = .000$)					

TARTIŞMA

Çalışmamıza katılan bireylerin Covid-19 korkusunun orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Covid-19 hastalığı, DSÖ tarafından pandemi ilan edildikten sonra birçok ülkede iş, okul ve sosyal hayatta önemli değişikliklerin yapılmasına neden olmuştur. Hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla yapılan bu ani ve büyük değişiklikler (sosyal izolasyon, okulların ve çoğu işletmelerin kapatılması, sokağa çıkma yasağı uygulamaları vb.) insanlarda korku, kaygı ve endişe duygularının yaşanmasına yol açmıştır (Doğan ve Düzel, 2020). Altı kıtada 26.852 kişinin katılımı ile gerçekleştirilen bir çalışmada; katılımcıların üçte ikisinin orta düzeyde Covid-19 korkusu yaşadığı belirlenmiştir (Mannan ve Farhana, 2021).

Çalışmamızda kadınların, erkeklere göre Covid-19 korku düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Broche-Pérez ve ark. (2022) tarafından yapılan çalışmada kadınların erkeklere göre daha fazla Covid-19 korkusu yaşadığı bulunmuştur (Broche-Pérez, Fernández-Fleites, Jiménez-Puig, Fernández-Castillo ve Rodríguez-Martin, 2020). Reznik ve ark. (2021) tarafında yapılan çalışmada da kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde Covid-19 korkusuna sahip olduğu görülmüştür (Reznik, Gritsenko, Konstantinov, Khamenka ve Isralowitz, 2021). Çalışmamızın bu sonucu literatürdeki diğer araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Bolat ve Ayvaz, 2021; Demirbas ve Kutlu, 2021; Doğan ve Düzel, 2020; Giordani, Zanoni da Silva, Muhl ve Giolo, 2020; Tzur Bitan, Grossman-Giron, Bloch, Mayer ve Shi, 2020).

Kronik bir hastalığı olan bireylerin, Covid-19 korku düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Literatürde yapılan çalışmalarda Covid-19 salgını sırasında bağımsızlığı baskılanmış ve kronik rahatsızlıkları olan hastalar arasında, genel popülasyona göre endişe, kaygı ve korku duygusunun daha yüksek olduğu görülmüştür (Joensen ve ark. 2020; Xiang ve ark. 2020; Sürme, Özmen ve Ertürk-Arik, 2021; Özmen, Özkan, Özer

ve Yanardağ, 2021). Catania ve ark. (2020) tarafından yapılan çalışmada akciğer kanseri olan bireylerin Covid-19 salgınından aşırı derecede korktukları belirlenmiştir (Catania, Stati ve Spitaleri, 2021). Wieteska-Milek ve ark. (2021) tarafından pulmoner arteriyel ve kronik tromboembolik pulmoner hipertansiyonu olan hastalarla yapılan çalışmada hastaların Covid-19 korku düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır (Wieteska-Milek ve ark. 2021). Musche ve ark. (2021) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise diabetes mellitus hastalığına sahip bireylerin korku düzeyleri yüksek bulunmuştur (Musche ve ark. 2021). Covid-19 enfeksiyonunun şiddetli seyri için risk faktörleri arasında yaşlılık, kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH), hipertansiyon, diabetes mellitus, koroner arter hastalığı gibi kronik hastalıklar yer almaktadır (Gao ve ark. 2021). Ayrıca yapılan çalışmalarda Covid-19 tanısı alan hastalardan kronik hastalığı olanların ölüm oranlarının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Cummings ve ark. 2020; Mahil ve ark. 2021). Bütün bu etmenlerin kronik hastalığı olan bireylerin Covid-19 salgınından korku düzeylerinin daha yüksek olmasına yol açtığı söylenebilir. Covid-19 aşısı olma isteği konusunda istekli olan bireylerin, Covid-19 korku düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. McElfish ve ark. (2021) ile Willis ve ark. (2021) tarafından yapılan iki çalışmada ise; Covid-19 aşısı olma konusunda tereddütlü olan bireylerin Covid-19 korku düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (McElfish ve ark. 2021; Willis ve ark. 2021).

Çalışmamıza katılan bireylerin Covid-19 aşılara yönelik tutumları olumlu olarak tespit edilmiş olup; “yüksek” düzeyde olumlu tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Genel nüfusun bilgi, tutum ve uygulamaları pandemi dönemlerinde enfeksiyonun önlenmesinde en kritik faktörlerdir (Alyousefi ve ark. 2016; Chandren, Wong ve AbuBakar, 2015). Çin’de yapılan bir çalışmada (n = 3195); katılımcıların Covid-19 aşısını kabul etme konusunda yüksek isteklilik gösterdiği, ancak bazı katılımcıların

aşılardan olumsuz etkilerinden endişe duyduğu tespit edilmiştir (Chen ve ark. 2021). Hastalık algısındaki değişiklikler bireylerin tutumlarına da yansıtılabilir ve artan ölümlerin önüne geçilebilir (Geniş ve ark. 2020). Çalışmamızda Covid-19 aşısı olan ve Covid-19 aşısı olma konusunda istekli olan bireylerde Covid-19 aşısına yönelik olumlu tutum düzeyi yüksek bulunmuştur. Bu sonuç literatürdeki araştırma sonuçlarıyla benzerdir (Doğan ve Düzel, 2020; Demir, Bulucu, Özcan, Yılmaz ve Şen, 2014). Ayrıca çalışmamızda bireylerin Covid-19 korkusunun, Covid-19 aşısı ile ilgili tutumu olumlu olarak etkilediği tespit edilmiştir. Detoc ve ark. (2020) yaptıkları çalışmada Covid-19 korkusunun yüksek olmasının Covid-19 aşısına yönelik tutumu olumlu etkilediğini saptamıştır (Detoc ve ark. 2020). Qiao ve ark. (2020), Bendau ve ark. (2021), Wills ve ark. (2021) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar bulunmuştur (Bendau, Plag, Petzold ve Ströhle, 2021; Qiao, Tam ve Li, 2020; Willis ve ark. 2021)

Kısıtlılıklar

Örneklem sayısının az olması ve verilerin online olarak toplanması çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

SONUÇLARIN UYGULAMADA KULLANIMI

Araştırmamızda bireylerin Covid-19 korkusunun orta, Covid-19 aşısına yönelik tutumun olumlu ve yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte Covid-19 korkusunun artmasıyla Covid-19 aşısına yönelik olumlu tutum düzeyinin arttığı görülmüştür. Korku, insanın hayatta kalma motivasyonu bakımından işlevsel duygular olarak bireyleri Covid-19'dan korunma konusunda tedbirli olma ve önlem almaya yöneltme anlamında olumlu bir rol oynamaktadır. Bu noktada virüsün bulaşıcılık ve ölümcüllük bakımından yüksek risk oluşturmasının katılımcıların aşığı bir kurtarıcı olarak görmeleri ve olumlu yaklaşımlarını beraberinde getirdiğini düşünebilir. Toplumun aşılardan hakkındaki doğru bilgilendirilmeleri

salgın kontrol altına alınmasında önemlidir. Korkuyu önlemenin ilk adımı, onu doğru ve net bir şekilde tanımlamak ve belirlemektir. Bu sebeple bireylerin korkularını tanımlanmalarını sağlayacak stratejiler ve baş etme mekanizmaları geliştirmelerine yönelik müdahaleler önerilebilir. Ayrıca halk sağlığı yetkilileri tarafından aşılardan tereddüt seviyelerini azaltmak ve kabullerini artırmak için sistematik müdahalelerin yapılması önerilebilir.

Bilgilendirme

Herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığı yazarlar tarafından beyan edilmiştir. Yazarlar finansal destek olmadığını beyan etmiştir. Yazar Katkıları: Fikir: EB, ÇK, Tasarım: EB, ÇK, Gözetim: EB, ÇK, Araç gereç: EB, ÇK veri toplama ve işleme: EB, ÇK, Analiz ve yorumlama: EB, Literatür tarama: EB, Yazma: EB, Eleştirel inceleme: EB, ÇK. Araştırma için araştırmacılar tarafından bir üniversitenin sosyal ve beşeri bilimler bilimsel araştırma ve yayın etiği kurulu' dan 06.05.2021 tarihinde 2021/102 nolu karar ile etik kurul onayı alınmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcılara teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Ahuja, K. K., Banerjee, D., Chaudhary, K., & Gidwani, C. (2021). Fear, xenophobia and collectivism as predictors of well-being during Coronavirus disease 2019: An empirical study from India. *International Journal of Social Psychiatry*, 67(1), 46-53.
- Alyousefi, T. A., Abdul-Ghani, R., Mahdy, M. A., Al-Eryani, S., Al-Mekhlafi, A. M., Raja, Y. A., ... & Beier, J. C. (2016). A household-based survey of knowledge, attitudes and practices towards dengue fever among local urban communities in Taiz Governorate, Yemen. *BMC Infectious Diseases*, 16(1), 1-9.
- Armitage, R., & Nellums, L. B. (2020). COVID-19 and the consequences of isolating the elderly. *The Lancet Public Health*, 5(5), e256.
- Arpaci, I., Karataş, K., & Baloğlu, M. (2020). The development and initial tests for the psychometric properties of the COVID-19 Phobia Scale (C19P-S). *Personality and Individual Differences*, 164, 110108.

- Bendau, A., Plag, J., Petzold, M. B., & Ströhle, A. (2021). COVID-19 vaccine hesitancy and related fears and anxiety. *International Immunopharmacology*, *97*, 107724.
- Bitan, D. T., Grossman-Giron, A., Bloch, Y., Mayer, Y., Shiffman, N., & Mendlovic, S. (2020). Fear of COVID-19 scale: Psychometric characteristics, reliability and validity in the Israeli population. *Psychiatry Research*, *289*, 113100.
- Bolat, E., & Ayvaz, Ö. (2021). Sağlık Personellerinin Covid-19 Korku Düzeylerinin Belirlenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, *8*(71), 1398-1403.
- Broche-Pérez, Y., Fernández-Fleites, Z., Jiménez-Puig, E., Fernández-Castillo, E., & Rodríguez-Martin, B. C. (2020). Gender and fear of COVID-19 in a Cuban population sample. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-9.
- Budak, F., & Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 pandemisürecineyönelikgenelbirdeğerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 62-79.
- Catania, C., Stati, V., & Spitaleri, G. (2021). Interstitial pneumonitis in the COVID-19 era: a difficult differential diagnosis in patients with lung cancer. *Tumori Journal*, *107*(3), 267-269.
- Chandren, J. R., Wong, L. P., & AbuBakar, S. (2015). Practices of dengue fever prevention and the associated factors among the Orang Asli in Peninsular Malaysia. *PLoS Neglected Tropical Diseases*, *9*(8), e0003954.
- Chen, M., Li, Y., Chen, J., Wen, Z., Feng, F., Zou, H., ... & Sun, C. (2021). An online survey of the attitude and willingness of Chinese adults to receive COVID-19 vaccination. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, *17*(7), 2279-2288.
- Chen, S., & Bonanno, G. A. (2020). Psychological adjustment during the global outbreak of COVID-19: A resilience perspective. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, *12*(S1), S51.
- Coronavirus (COVID-19) Vaccinations. https://ourworldindata.org/covid-vaccinations?country=OWID_WRL (Erişim tarihi: 23.06.2022)
- Cummings, M. J., Baldwin, M. R., Abrams, D., Jacobson, S. D., Meyer, B. J., Balough, E. M., ... & O'Donnell, M. R. (2020). Epidemiology, clinical course, and outcomes of critically ill adults with COVID-19 in New York City: a prospective cohort study. *The Lancet*, *395*(10239), 1763-1770.
- Danenber, R., Shemesh, S., Bitan, D. T., Maoz, H., Saker, T., Dror, C., ... & Bloch, Y. (2021). Attitudes of patients with severe mental illness towards COVID-19 vaccinations: a preliminary report from a public psychiatric hospital. *Journal of Psychiatric Research*, *143*, 16-20.
- de Figueiredo, C. S., Sandre, P. C., Portugal, L. C. L., Mázala-de-Oliveira, T., da Silva Chagas, L., Raony, Í., ... & Bomfim, P. O. S. (2021). COVID-19 pandemic impact on children and adolescents' mental health: Biological, environmental, and social factors. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, *106*, 110171.
- Demir, G., Bulucu, G., Özcan, A., Yılmaz, D., & Havva, Ş. E. N. (2014). Hemşirelerin mobbinge uğrama durumlarının belirlenmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *1*(1), 1-5.
- Demirbas, N., & Kutlu, R. (2022). Effects of COVID-19 fear on society's quality of life. *International Journal of Mental Health and Addiction*, *20*(5), 2813-2822.
- Detoc, M., Bruel, S., Frappe, P., Tardy, B., Botelho-Nevers, E., & Gagneux-Brunon, A. (2020). Intention to participate in a COVID-19 vaccine clinical trial and to get vaccinated against COVID-19 in France during the pandemic. *Vaccine*, *38*(45), 7002-7006.

- Doğan, M. M., & Düzel, B. (2020). Covid-19 özelinde korku-kaygı düzeyleri. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).
- Duman, N. (2020). Üniversite öğrencilerinde COVID-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük. *The Journal of Social Science*, 4(8), 426-437.
- Gao, Y. D., Ding, M., Dong, X., Zhang, J. J., Kursat Azkur, A., Azkur, D., ... & Akdis, C. A. (2021). Risk factors for severe and critically ill COVID-19 patients: a review. *Allergy*, 76(2), 428-455.
- Geniş, B., Gürhan, N., Koç, M., Geniş, Ç., Şirin, B., Çırakoğlu, O. C., & Coşar, B. (2020). Development of perception and attitude scales related with COVID-19 pandemia. *Pearson Journal of Social Sciences-Humanities*, 5(7), 306-328.
- Giordani, R. C. F., Zanoni da Silva, M., Muhl, C., & Giolo, S. R. (2022). Fear of COVID-19 scale: Assessing fear of the coronavirus pandemic in Brazil. *Journal of Health Psychology*, 27(4), 901-912.
- Graffigna, G., Palamenghi, L., Boccia, S., & Barello, S. (2020). Relationship between citizens' health engagement and intention to take the COVID-19 vaccine in Italy: a mediation analysis. *Vaccines*, 8(4), 576.
- Hui, D. S., Azhar, E. I., Madani, T. A., Ntoumi, F., Kock, R., Dar, O., ... & Petersen, E. (2020). The continuing 2019-nCoV epidemic threat of novel coronaviruses to global health—The latest 2019 novel coronavirus outbreak in Wuhan, China. *International Journal of Infectious Diseases*, 91, 264-266
- Joensen, L. E., Madsen, K. P., Holm, L., Nielsen, K. A., Rod, M. H., Petersen, A. A., ... & Willaing, I. (2020). Diabetes and COVID-19: psychosocial consequences of the COVID-19 pandemic in people with diabetes in Denmark—what characterizes people with high levels of COVID-19-related worries?. *Diabetic Medicine*, 37(7), 1146-1154.
- Ketrez, G., Şirin, H., & Hasde, M. (2020). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Salgınlar. *Turkey Health Literacy Journal*, 1(2), 98-106.
- Mahil, S. K., Dand, N., Mason, K. J., Yiu, Z. Z., Tsakok, T., Meynell, F., ... & Hasab, V. Z. (2021). Factors associated with adverse COVID-19 outcomes in patients with psoriasis—insights from a global registry-based study. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 147(1), 60-71.
- Mannan, D. K. A., & Farhana, K. M. (2020). Knowledge, attitude and acceptance of a COVID-19 vaccine: A global cross-sectional study. *International Research Journal of Business and Social Science*, 6(4).
- McElfish, P. A., Willis, D. E., Shah, S. K., Bryant-Moore, K., Rojo, M. O., & Selig, J. P. (2021). Sociodemographic determinants of COVID-19 vaccine hesitancy, fear of infection, and protection self-efficacy. *Journal of Primary Care & Community Health*, 12, 21501327211040746.
- Midik, O (2018). *Tutumun ölçme ve değerlendirmesi. Tıp eğitiminde ölçme ve değerlendirme*. Ankara:Türkiye Klinikleri.
- Morley, J. E., & Vellas, B. (2020). COVID-19 and older adult. *The Journal of Nutrition, Health & Aging*, 24(4), 364-365.
- Musche, V., Kohler, H., Bäuerle, A., Schweda, A., Weismüller, B., Fink, M., ... & Skoda, E. M. (2021, April). COVID-19-related fear, risk perception, and safety behavior in individuals with diabetes. In *Healthcare*, 9(4):480.
- Özmen, S., Özkan, O., Özer, Ö., & Yanardağ, M. Z. (2021). Investigation of COVID-19 fear, well-being and life satisfaction in Turkish society. *Social Work in Public Health*, 36(2), 164-177.
- Qiao, S., Friedman, D. B., Tam, C. C., Zeng, C., & Li, X. (2020). Vaccine acceptance among college students in South Carolina: Do information sources and trust in information make a difference?. *MedRxiv*, 1-25.

- Reznik, A., Gritsenko, V., Konstantinov, V., Khamenka, N., & Isralowitz, R. (2021). COVID-19 fear in Eastern Europe: validation of the fear of COVID-19 scale. *International Journal of Mental Health and Addiction, 19*(5), 1903-1908.
- Satici, B., Gocet-Tekin, E., Deniz, M., & Satici, S. A. (2021). Adaptation of the Fear of COVID-19 Scale: Its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. *International Journal of Mental Health and Addiction, 19*(6), 1980-1988.
- Singh, S., Roy, D., Sinha, K., Parveen, S., Sharma, G., & Joshi, G. (2020). Impact of COVID-19 and lockdown on mental health of children and adolescents: A narrative review with recommendations. *Psychiatry Research, 293*, 113429.
- Son, C., Hegde, S., Smith, A., Wang, X., & Sasangohar, F. (2020). Effects of COVID-19 on college students' mental health in the United States: Interview survey study. *Journal of Medical Internet Research, 22*(9), e21279.
- Sürme, Y., Özmen, N., & Ertürk Arik, B. (2021). Fear of COVID-19 and related factors in emergency department patients. *International Journal of Mental Health and Addiction, 1-9*.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 AŞI Sı Bilgilendirme Platformu, <https://covid19asi.saglik.gov.tr/> (Erişim tarihi: 23.06.2022)
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics: International edition*. Pearson 2012, 1.
- Toprak Celenay, S., Karaaslan, Y., Mete, O., & Ozer Kaya, D. (2020). Coronaphobia, musculoskeletal pain, and sleep quality in stay-at home and continued-working persons during the 3-month Covid-19 pandemic lockdown in Turkey. *Chronobiology International, 37*(12), 1778-1785.
- Vindegaard, N., & Benros, M. E. (2020). COVID-19 pandemic and mental health consequences: Systematic review of the current evidence. *Brain, Behavior, and Immunity, 89*, 531-542.
- Wieteska-Miłek, M., Szmit, S., Floreczyk, M., Kuśmierczyk-Droszcz, B., Ryczek, R., Dzienisiewicz, M., ... & Kurzyna, M. (2021). Fear of COVID-19, anxiety and depression in patients with pulmonary arterial hypertension and chronic thromboembolic pulmonary hypertension during the pandemic. *Journal of Clinical Medicine, 10*(18), 4195.
- Willis, D. E., Andersen, J. A., Bryant-Moore, K., Selig, J. P., Long, C. R., Felix, H. C., ... & McElfish, P. A. (2021). COVID-19 vaccine hesitancy: Race/ethnicity, trust, and fear. *Clinical and Translational Science, 14*(6), 2200-2207.
- World Health Organization. (2020). " Covid-19 situation report 29. Coronavirus disease 2019 (COVID-19)." https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1(Erişim Tarihi: 10.10.2021).
- World Health Organization. Health topics, vaccines and immunization. 2020. https://www.who.int/health-topics/vaccines-and-immunization#tab=tab_1((Erişim Tarihi: 12.10.2021)
- World Health Organization. Health topics. Immunization. 2020. https://www.who.int/health-topics/vaccines-and-immunization#tab=tab_1((Erişim Tarihi: 12.10.2021)
- Xiang, Y. T., Yang, Y., Li, W., Zhang, L., Zhang, Q., Cheung, T., & Ng, C. H. (2020). Timely mental health care for the 2019 novel coronavirus outbreak is urgently needed. *The Lancet Psychiatry, 7*(3), 228-229.